

Прасул Ю.І., Чміль Г.О., Шульга М.Є.

ПАРАТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО РАЙОНУ

Сучасний світ відповідає викликам відкритості та доступності. Одним із шляхів реалізації даної концепції є розвиток туризму людей з особливими потребами – паратуризму. Існують вимоги щодо доступності окремих об'єктів для даної категорії туристів, але не представлені комплексні методики оцінки паратуристичного потенціалу країни, регіону чи навіть локальної території чи окремого об'єкту. У роботі відображена необхідність такої оцінки ресурсів для потреб пара туризму і спроба її розробки з використанням пофакторного аналізу. На прикладі Північно-Східного рекреаційно-туристичного району проведена її апробація і виявлена необхідність введення вагових коефіцієнтів на параметри, що визначають доступність таких ресурсів. Результатом є комплексний погляд на потенційні можливості Північно-Східного рекреаційно-туристичного району для розвитку паратуризму з виділенням відносно сприятливих сторін (доступність середовища) та найменш сприятливих (транспортна мережа та пляжі). Жодна категорія не визначена як найбільш сприятлива для розвитку пара туризму.

Ключові слова: паратуризм, оцінка туристичних ресурсів, Північно-Східний рекреаційно-туристичний район.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції України туризм перетворюється на одну з найбільш динамічних галузей економіки. Рекреація і туризм можуть стати додатковим джерелом прибутку і для Північно-Східного рекреаційно-туристичного району України, до складу якого входять Харківська, Полтавська та Сумська області. Одним із ключових критеріїв високого рівня розвитку індустрії туризму є її доступність для людей з особливими потребам.

На даний момент далеко не всі рекреаційно-туристичні об'єкти країни пристосовані для комфортного прийому туристів, не говорячи вже про те, що переважна більшість туристичних об'єктів не пристосовані для туристів з особливими потребами. Особливості сприйняття ними світу зумовлюють необхідність створення відповідних умов, основною з яких є доступність об'єктів туристичного інтересу, туристичної інфраструктури, інформаційного забезпечення.

Метою дослідження є розробка параметрів оцінювання паратуристичних ресурсів та їх апробація на прикладі Північно-Східного рекреаційно-

© Прасул Ю.І., Чміль Г.О., Шульга М.Є., 2018.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Article Info: Received: April 15, 2018;

Final revision: April 25, 2018; Accepted: May 1, 2018.

туристичного району. Для цього використано методи оцінки і балів (бальне оцінювання через розробку відносно простої і кількісної системи показників оцінювання району за паратуристичним потенціалом), пофакторного аналізу (визначення якісних та кількісних характеристик показників і результатів оцінювання, впливу на організацію паратуризму), моделювання (на основі системного підходу до просторової організації паратуристичних ресурсів визначено територіальну модель перспектив розвитку паратуризму).

Виклад основного матеріалу. Вимоги щодо облаштування об'єктів, що відвідуються особами з особливими потребами у повсякденному житті, давно розроблені [2; 3; 4] і виконуються у різних країнах. Іспанія, Франція, Велика Британія, США, Ізраїль активно впроваджують туристичні маршрути для людей з особливими потребами (з вадами зору чи слуху, фізичними вадами тощо). Таким чином, туризм у розвинутих країнах сприяє відновленню біосоціального потенціалу країни, інтеграції таких людей до активного способу життя, покращенню морально-психічного здоров'я, що у цілому є ознаками культурного і соціального розвитку країни.

Для України розвиток паратуризму є молодим напрямком, тому потребує розробок щодо визначення, оцінювання і ефективного використання паратуристичного потенціалу. Північно-Східний рекреаційно-туристичний район, який обрано територією, що досліджується, володіє значним природним, історико-культурним, інфраструктурним потенціалом, на основі якого доцільно запровадити розвиток паратуризму, але, на жаль, відсутня оцінка щодо можливостей використання тих чи інших об'єктів для цього.

У науковій літературі розглянуто вимоги до використання транспорту туристами з особливими потребами [6] і, навіть, проводилося маркетингове дослідження щодо життєздатності особливого сегменту туристичного ринку, який становлять родини, що подорожують з інвалідами [7], у результаті якого доведено, що родини з інвалідами частіше подорожують, аніж інші родини. Невирішеним залишається комплексне визначення доступності туристичних ресурсів та туристичної інфраструктури для даної групи споживачів: нерозробленість підходів, критеріїв, показників.

Паратуризм – це види туризму, що доступні для людей з особливими потребами – інвалідам різних груп і категорій. Відповідно, ресурси, які можуть задовольнити туристичні потреби таких людей, ми називаємо пара туристичними. Оцінювання паратуристичних ресурсів доцільно проводити за наступними характеристиками (відповідно до блоків): природні (рельєф, гідрографія, бальнеологічні ресурси, клімат, лісові рекреаційні ресурси, ландшафтна привабливість), історико-культурні (пам'ятки архітектури, історії, етнографії, музеї, пам'ятники, театри тощо), інфраструктурні (наявність та доступність різного

виду транспорту, закладів розміщення, харчування, закладів дозвілля), комплексна доступність середовища (оцінка тротуарів та доріг, пішохідних переходів, можливості безперешкодного під'їзду до будівель). Доцільно вводити коефіцієнти значущості для параметрів усередині кожної характеристики, але дане питання залишається на перспективу (після апробації розробленої шкали оцінювання на прикладі різних територій). Розглянемо параметри оцінки окремих характеристик.

Оцінка доступності гідрологічної мережі (від 1 до 5) враховувала такі показники, як наявність, різноманітність та якість гідрологічної мережі, характер дна, якість берегової лінії (легкість доступу до води, наявність рослинності), кількість обладнаних пляжів на одиницю площі. При цьому останні два показника є визначальними. Територія отримує за характеристикою гідрологічної мережі високий бал тільки за умови безпечної доступності водних об'єктів.

Оцінка лісових ресурсів проводилася на основі декількох показників: відсоток лісистості території рекреаційно-туристичного району, характер породного та вікового складу, наявність стежок та польових доріг, безпека пересування, облаштованість зон відпочинку. Найкраще цим показникам відповідають дендропарки і лісопарки, ліси рекреаційного призначення.

Оцінювання історико-культурних пам'яток слід проводити у першу чергу за факторами доступності об'єктів для різних категорій паратуристів з урахуванням видів вад. Якщо у цілому для даного блоку доцільно використовувати уже напрацьовані методики оцінки історико-культурної спадщини, то при дослідженні можливостей розвитку туризму для осіб з конкретними особливими потребами, дане питання потребує ґрунтовних розробок. За загальним принципом, дотримуємося думки, що чим багатше історія і збережені пам'ятки, чим розвинуте культурне середовище, тим кращі потенційні можливості для розвитку паратуризму у цілому. Тим паче, що переважна більшість історико-культурних об'єктів мають шляхи під'їзду, чим підвищують заздалегідь рівень доступності.

Оцінка закладів розміщення і харчування відбувалася на основі розробленої методики для усіх категорій споживачів туристичного продукту [5] та оцінки доступності середовища. Важливу роль у цьому відіграють варіанти вибору та економічні можливості паратуристів, загальна доступність середовища. Саме останній фактор часто сприяє зниженню оціночного балу. Таким чином, у загальних рисах бальна шкала оцінювання закладів розміщення (табл. 1) дещо збігається з характеристиками оцінювання закладів харчування (табл. 2).

Оцінка доступності споруд (це, як правило, історико-культурні об'єкти та об'єкти туристичної інфраструктури) була проведена за такими показниками, як доступність середовища біля споруд, наявність паркувальних місць для інва-

лідів, наявність пандусу, відповідно до трьох категорій: 1 бал – недоступний об’єкт; 2 бали – частково доступний об’єкт (відсутність одного з вище названих компонентів); 3 – доступний об’єкт.

Таблиця 1

Бальна шкала оцінювання закладів розміщення

Бал	За різноманітністю	За доступністю
5	Представлені усі види закладів розміщення	Висока (наявність всіх відповідних чинних умов для проживання інвалідів)
4	Наявні 3-4 види закладів розміщення	Вище середньої (більшість з чинних умов для проживання інвалідів дотримана – можлива відсутність 2-3 умов)
3	Наявні 2 види закладів розміщення	Середня (наявність пандусів та спеціально обладнаних туалетів)
2	Наявний лише один вид закладів розміщення	Нижче середньої (наявність тільки пандусів)
1	Відсутні будь-які види закладів розміщення	Відсутня (не відповідність чинних умов для проживання інвалідів)

Таблиця 2

Бальна шкала оцінювання закладів харчування

Бал	Характеристика
5	Значна різноманітність видів закладів харчування з наявним меню для людей з особливими потребами в харчуванні (дієтичне, дитяче тощо) та блюдами національної кухні, доступність середовища закладу знаходиться на високому рівні.
4	Значна різноманітність видів закладів харчування зі стандартним меню, доступність середовища закладу на достатньому рівні.
3	Окремі види закладів харчування (2-3 види) з різноманітним меню та національними стравами, середовище частково доступне.
2	Лише один вид закладу харчування, але висока щільність їх розміщення, середовище частково доступне чи не доступне зовсім.
1	Лише один вид закладу харчування, зустрічаються рідко або зовсім відсутні будь-які види закладів харчування, середовище недоступне для людей з особливими потребами або частково доступне.

За наведеними критеріями було проведено оцінювання умов і ресурсів Північно-Східного рекреаційно-туристичного району для розвитку паратуризму. За результатами дослідження прийшли до висновку, що найкраще адаптовані для розвитку паратуризму заклади розміщення та харчування, при цьому показник транспортної доступності з блоку комплексна доступність середовища є найнижчим. Розглянемо отримані результати детальніше.

Оцінюючи район, варто зазначити, що для паратуризму, як лікувального фактору психофізіологічного стану людей з особливими потребами, важливим фактором є природні ресурси [1]. Рельєф Північно-Східного рекреаційно-туристичного району, відповідно до потреб туристів з особливими потребами, рівнинний і представлений Придніпровською низовиною (на південному заході

району) та Полтавською рівниною (у центральній частині району). Тут представлено основні фізико-географічні райони України: мішані ліси, лісостеп і степ. Це визначає неоднорідність ландшафтів у межах одного району, що забезпечує подальше використання ресурсів для різних видів туризму, у тому числі і паратуризму. Загалом, флоро-фауністичний комплекс Північно-Східного рекреаційно-туристичного району досить різноманітний, його використання можливе для оздоровлення (наприклад, організація баз відпочинку, санаторіїв у лісах, фітонцидні властивості яких мають лікувальний ефект), активного відпочинку (наприклад, спеціально організовані теренкури), культурно-просвітницької діяльності для людей з вадами зору (наприклад, проведення еко-екскурсій) тощо. Клімат району загалом сприяє паратуристичній діяльності. Відповідно до оцінки гідрологічної мережі, варто зазначити, що незважаючи на добру забезпеченість водними ресурсами району, більшість пляжів не пристосовані для даної категорії туристів, тому оцінка низька. Зазвичай обладнані пляжі зустрічають тільки у спеціалізованих лікувальних закладах (санаторії, курорти тощо). Північно-Східний рекреаційно-туристичний район володіє бальнеологічними ресурсами, як-то Березівське (Харківська область), Миргородське (Полтавська область) родовища. У смт Нові Санжари (Полтавська область) знаходяться курорти, що надають послуги з лікування муловими грязями та сапропелями.

Історико-культурні ресурси Північно-Східного рекреаційно-туристичного району мають багату історію і культурну різноманітність. На території району є унікальні археологічні об'єкти (наприклад, Городище літописного міста Путивль), тут проходили історично відомі битви (як-то, битва за Харків 1942, Полтавська битва), народжувались видатні люди (Рєпін І. Ю., Хвильовий М. Г., Гоголь М. В.). І це далеко не увесь список історико-культурних ресурсів даного району. Однак, незважаючи на велику кількість та різноплановість історико-культурних ресурсів, вони визначені нами як частково доступні, в основному за рахунок об'єктів, що знаходяться у містах чи мають національне значення. Якщо мова йде про відвідування інших об'єктів, то середовище їх доступності оцінено на мінімальний бал.

За оцінкою сфери обслуговування ситуація набагато краща, порівняно з природними ресурсами. Закладів розміщення та харчування цілком вистачає, щоб задовольняти потреби рекреантів, однак не достатня адаптованість для паратуристів знижує загальне уявлення. Зазначимо, що людям з особливими потребами є необхідність у відпочинку значно більша, ніж у «стандартного» рекреанта, тому ця оцінка є необхідною.

Висновки. За проведеною оцінкою можна виділити певну кількість категорій об'єктів, що є доступними для паратуризму. Такими можна вважати заклади розміщення, харчування, дозвілля, що були збудовані за останні роки з

урахуванням відкритості та доступності середовища для усіх категорій споживачів. Порівняно високою виявилася доступність середовища. Варто зазначити, що провівши оцінку об'єктів Північно-Східного району для потреб пара туризму, не можна виділити конкретну категорію об'єктів, що є абсолютно доступними для людей з особливими потребами. Найнижчі показники доступності за наведеною вище методикою має транспортна мережа та пляжі. Найбільшою доступністю в районі характеризуються такі міста, як Харків, Суми, Полтава, Чугуїв, Куп'янськ, Охтирка, Кременчук, Опішня.

На низькі показники доступності вплинули наступні чинники, що перешкоджають розвитку паратуризму: брак туристичних пропозицій з урахуванням потреб людей з особливими потребами, нестача спеціально обладнаних туристичних об'єктів, відсутність підтримки з боку держави, а також інформованості.

Задля покращення умов розвитку паратуризму пропонується:

- вивчення умов вільного доступу до об'єктів туристичної інфраструктури та туристичних об'єктів у Північно-Східному рекреаційно-туристичному районі для людей з особливими потребами;

- облаштування туристичних об'єктів пандусами, спеціальними маркувальними знаками, сучасними технологічними табло, які доцільно використовувати при прийомі та проведенні екскурсій туристам з особливими потребами тощо;

- інформаційне забезпечення відповідного виду паратуризму.

Загалом району добре забезпечений різними туристичними ресурсами, однак їх технічна непристосованість для інвалідів гальмує розвиток паратуризму. Таким чином, можна говорити про те, що є необхідність вводити для оцінки таких об'єктів вагові коефіцієнти доступності об'єктів.

Література

1. Ахметшин А.М. Туризм как нетрадиционный метод реабилитации и оздоровления инвалидов и пожилых людей в условиях рыночной экономики / А. М. Ахметшин. Уфа : БРО ВОИ, 2000. 92 с.
2. Декларация по упрощению туристских путешествий (Резолюция A/RES/578 (XVIII)/20, принята Генеральной Ассамблеей на 18 сессии 5-8 октября 2009 г., Астана, Казахстан) / Всемирная Туристская Организация. Мадрид, 2009. 7 с.
3. Проектирование зданий и сооружений с учётом доступности для маломобильных групп населения. Общие положения. СП 35-101-2001. М., 2001. С. 146.
4. Стандарты доступности сооружений для спорта и отдыха / Международный паралимпийский комитет // *Спортивные сооружения и бассейны*. 2008. Т. 42. Бонн, Германия. – 33 с.
5. Чміль Г.О. Оцінка туристичної інфраструктури для потреб регіонального картографування // *Регіон – 2016: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* [Харків, 10-11 листоп. 2016]. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 88–90.
6. Cavinato J.L. Transportation and Tourism for the Disabled: An Assessment / J. L. Cavinato, M. L. Cuckovich // *Transportation Journal*. 1992. Vol. 31, № 3. P. 46–53.
7. Chang Huh. Families travelling with a disabled member: Analysing the potential of an emerging niche market segment / Chang Huh, A. J. Singh // *Tourism and Hospitality Research*. 2007. Vol. 7, № 3/4. P. 212–229.

Summary

Prasul Yu.I., Chmil H.O., Shulga M.Ye. **Paraturistic Potential of the North-East Recreational and Tourist Area.**

The aim of the study is to develop parameters for the assessment of paratourist resources and their testing on the example of the North-East recreational and tourist area. For this purpose, the methods of assessment and points were used (ballroom assessment through the development of a relatively simple and quantitative system of indicators for assessing the area with paratourist potential), analysis (definition of qualitative and quantitative characteristics of indicators and estimation results, influence on the organization of paratourism), modeling (based on the system approach to spatial organization of paratourist resources, the territorial model of perspectives of development of paratourism is defined).

This research presents the assessment of tourist and recreational facilities of the North-East area that can be used for paratourism needs. At the heart of the methodology for appraisal objects were certain rules set out in the general requirements for accessibility of facilities for people with special needs. The methodology has its own assessment scale, which corresponds to the presence or absence of the indicators described in the work. Objects of different categories were evaluated, indicators of accessibility of each of them are given in the research. The greatest attention was paid to such types of resources as natural ones, namely balneological, landscape, relief, hydrography and forest resources; infrastructure, such as catering, accommodation and transport, as well as a comprehensive assessment of the availability of the environment (equipped sidewalks, pedestrian crossings, lighting, etc.). Although this assessment is subjective, however, it gives an opportunity to see a general picture of the possibilities of the region for the development of paratourism. The result is a comprehensive view of the potential opportunities of the North-East area for the development of paratourism. The research presents recommendations for the assessment of tourist and recreational facilities for tourists with special needs.

In the conclusions, the specified categories of objects, which were based on the assessment of the most and the least accessible. The cities of the North-East area were identified that has the greatest potential for tourism development for disabled people. The authors also suggest possible factors that hinder the development of tourism for people with special needs in the North-East area and outline possible ways to overcome these problems.

Key words: *paratourism, estimation of tourist resources, the North-East recreational and tourist area.*

УДК 378.1:615.825

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.1229610

Бєлоусова Н.В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО РЕАБІЛІТАЦІЙНО-СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Досліджений сучасний стан та перспективи впровадження інклюзивного туризму в систему соціальної реабілітації і туристичного обслуговування в Україні. Визначена морфологія термінів і понять, пов'язаних з інклюзією. Розглянута науково-дослідна база з інклюзивного туризму, проведений поверхневий аналіз тематичних наукових праць ведучих українських нау-

© Бєлоусова Н.В., 2018.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Article Info: Received: April 15, 2018;

Final revision: April 25, 2018; Accepted: May 1, 2018.